

SIKERTÖRTÉNET?

KOVÁCS LÁSZLÓ beszélgetése BULÁNYI GYÖRGGYEL

(1998. november)

Kovács László: 80. születésnapodra készül ez az interjú. Azt szeretném kérdezni, milyen 80 évesnek lenni?

Bulányi György: Szeretnék neked erre nem obligát választ adni. Nem ragaszkodom ahhoz, hogy hosszú legyen a folytatás. 80 esztendő alatt eléggé elfárad az ember. Mindegyik nap újabb és nagyobb feladat, mint amekkora az 20 éves korunkban volt. Szeretném, ha nem hangzanék nagyon patetikusan: nincs kifogásom a behívó megérkezése ellen.

K.L.: Sikeresnek tartod ezt a 80 esztendőt?

B.GY.: Szükségképpen sikertelennek érzem. Egyik írásomban, talán pár esztendeje, Jézust a "nagy sikertelennek" neveztem. Megvallom, nem nagyon értem az Isten gondolatait. De ha az Isten gondolatai mégis azok a gondolatok volnának, amelyekről azt gondolom, hogy azok az ő gondolatai, akkor ez az Isten nagyon sikertelen. Ezt a sorsot osztja Jézus az Istennel... no meg mindenki más is, aki úgy véli: megértette Jézust, és olyasmiket mond, amiket Jézus tanított.

K.L.: Jézus sikertelenségét, mondjuk golgotai halálát, a katolikus egyház meg a többi keresztény egyház a legnagyobb sikernek éli meg, mert végül is halálával, vére árán megváltotta a világot. Bár ő a keresztfán úgy érezte, hogy még az Isten is elhagyta...

B.GY.: A Golgotát sikertörténetnek felfogni - erről ma azt mondják, hogy ideológia, nem felel meg a valóságnak. Azzal a reménnyel indult el, amikor kijött a pusztából, hogy tanítványokat fog gyűjteni, s azoknak el fogja tudni mondani, amire a 40 nap alatt rájött: ez a világ a feje tetején áll, s ezt talpára kell állítani. Ennek eredménye az lett, hogy a zsidó történelem legistenszeretőbb fiát, a Názáreti Jézust a legilletékesebb személy, a zsidó nemzet vallási és politikai vezetője, a főpap Kaifás kitessékelte az életből. Ez valóban nem sikertörténet! Sikertörténet az lett volna, ha Kaifás, Jézust hallva és Jézust megértve, ezt mondja: "Rendben, új lapot kezdünk a Jézustól tanultak szellemében." Ez sikertörténet lett volna! De az, hogy Kaifás szagatja ruháját, összeszűri a levet a pogánnyal, a római birodalom helyi képviselőjével: szabadítsa meg már népét, a zsidó társadalmat, a zsidó nemzetet a Názáreti Jézustól - hát ez nem sikertörténet.

K.L.: A Bokor egész szellemisége azért mégiscsak azt sugallja, hogy azt az életet élni, amit Jézus élt - ha belehalva is - élhető; és csak az az egyetlen sikeres élet.

B.GY.: Jézus is úgy gondolta, hogy amit ő mond, az élhető. Mert nem lehet belemenni egy életpályába eleve sikertelenségtudattal. Reménytelenül nem lehet barátkozni kezdeni népének tizenéveseivel, és meggyőzni őket arról, hogy most valami egészen nagyszerű vállalkozásba fognak. Csak a siker reményében lehet elindulni. Említetted a Bokrot... Nos, magamról is mondom ugyanezt: nem volt semmi kétségem nekem sem a 40-es években afelől, hogy amit csinállok, az jó esetben is - börtönben fog végződni, mégis tele voltam reménnyel, hogy ez az egyetlen lehetséges út. Egyetlen - egyházunk számára, nemzetünk számára, az emberiség számára, ez a páratlan és isteni koncepció, amelyet Jézus képviselt, és amiről úgy gondoltam, s ma is úgy gondolom, hogy eltanultam Tőle. A nagy meg a kis tapasztalat ugyanarról beszél: reménnyel indul, és sikertelenségbe fullad. Mélyen szólítja meg ugyanakkor ez az isteni koncepció az általa bizony erre a koncepcióra megteremtett embert, s így lehetetlen, hogy a fiatal Názáreti ácsmester vagy a még inkább fiatal debreceni piarista tanár meg a szót meghalló magyar katolikus fiataltság - a Bokor első nemzedéke, majd a második meg a harmadik nemzedék - ne ezt mondja rá: "Igen, ezért kell élnem!"

K.L.: Annak idején magam is több száz fiatalnak ilyen sikertörténetként mondtam el nagy lelkesen ezt a jézusi életformát, és "be is vették" sokan. Ma azt vetik szememre, hogy ez bizony egy nagyon optimista, s ugyanakkor teljesen reménytelen vállalkozás, tehát amolyan ifjúkori hevület lehet csupán. Te most ötvenegynéhány év távlatában hogyan látod ezt? Nem mondják neked is, hogy becsaptad őket? Hogy nem valósítható meg ez az élet itt, ezen a Terra bolygón?!

B.GY.: Arany János írt Világos után, 1850. március 15-én egy kis verset. Az a címe, hogy Évnapra. Magát vizsgálja, hogy miként is viszonylik az elbukás után a szabadságharc eszményeire:

*Az ember gyöngye: félve néz feléd,
S mint egykor a tanítvány mesterét,
Nehéz időkben megtagad...*

Aki rájön arra, hogy ez az isteni-jézusi bokortörténet sikertelenségtörténet, amikor rájön, hát vádolja azt, akit tud. Mint Jézus az Atyát: Istenem, Istenem, miért hagytál el engem!? Én kit vádolólok? Olyasmiket mondok, hogy ha egyszer bekerülök a menny-országba, akkor mindenképpen kimódolom, hogy az Atyaistennel elbeszélgethessek. Hogy megkérdezzem tőle: komolyan gondolta-e azt, hogy ez a jézusi "Isten Országa-program" lehetséges? Lehet, hogy most a fiatalabb bokortagok vádolják azokat az első vagy második nemzedékeket, akik elhitették velük, hogy mindez lehetséges. De ahogy a világtörténelem mutatja: újból és újból támadnak olyanok, akik azt gondolják, hogy ezt mégis meg kell próbálni. Ma ez különösen is így van, mert hát igazán nem csupán cethalszagú próféták beszélnek arról, hogyha így folytatjuk tovább - a sátáni vevés jegyében - az egyre többet és többet fogyasztani akarást, akkor akár a nukleáris, akár az ökológiai halál nagyon is közelekvő lehetőség. Ezért aztán én nagyon is el tudom képzelni, hogy valakik ma is teljes hittel azonosulnak ezzel az isteni, jézusi és bokorkoncepcióval, mondván, hogy két lehetőségünk van: tétlenül nézni, hogyan pusztul el az élet lehetősége is a Föld nevű bolygón, vagy pedig komolyan venni azt, amivel Jézus elindult a pusztából tanítvány-gyűjtő körútjára.

K.L.: Nem lehet, hogy ez a Jézus fantasztá volt? Ő is úgy gondolta, hogy az Isten a szeretetnek az Istene, és aki létrehozta ezt a világot szeretetarcvonású embereket teremtett rá - de tévedett!? Amit Te is említettél, hogy majd megkérdezed az Atyát, mert valahogy rosszul teremtette meg ezt a világot. Ezen a világon - ahogyan írtam a Fából vaskarika c. írásomban - az egy csúcserkékes világot nem lehet megvalósítani, mert ez a világ két csúcserkékes világ. Magyarul: ahol az adás meg a vevés egyformán és szinte szükségszerűen törvény, ott nem lehet egy csak adástörvényű, egy csak szeretetközpontú világot létrehozni. Nem az Istenben van a hiba?

B.GY.: Amikor megvitattuk ezt az írásodat, akkor valakik nagyon is hamiskás hangmegütéssel azt találták neked mondani, hogy nem gondold te ezt komolyan, csak provokálsz minket. Most engem provokálsz ugyanezzel. Nézd, két lehetőség van. Nincsen semminek semmi értelme - ez az egyik lehetőség. A másik pedig, hogy kell lennie értelmének a dolgoknak. Valamikor, 52 végén a Markó-fogházban vártuk a karácsonyt. Voltunk a zárkában vagy huszonöt, és elképzeltem, hogy a szentestén, villanyoltás után milyen szép karácsonyt fogok rendezni a szalmazsákokon fekvő cellatársaimnak. Ennek érdekében elkezdtem személyről személyre menve az őket erre megnyerni erre. Volt a zárkában egy nálam nem sokkal idősebb (40 év körüli - én 34 voltam akkor) szervezett szocdem munkás, aki ugyanúgy politikai volt, mint én, tehát nem közbüntény miatt került oda. Észelve, hogy mit csinál, odajött hozzám és ezt mondta: "Hagyja abba! Ha volna Isten, mindeneke előtt őt kellene megjavítania, hogy ilyen piszok világot teremtett".

K.L.: Vagyis az Istenben van a hiba!

B.GY.: Azok közé tartozom, akik úgy gondolják, hogy halálukig ragaszkodnak ahhoz, hogy a dolgoknak van valami értelmük. Ha az Isten ellentmondásos, akkor a dolgoknak nincs értelmük. Ennek következtében én nem állok szóba azzal a gondolattal, hogy az Isten ellentmondásos. Annál is kevésbé, mert mélyen meg vagyok győződve róla, hogy az Isten

Országá csinálható lenne, csak nem akad rá vállalkozó. Nem akad rá vállalkozó, de nem azért nem akad, mert - mint ahogy Te a Fából vaskarikában mondod - eleve alkalmatlanok vagyunk erre a vállalkozásra, hanem azért, mert az ember - magyar piarista nyelven szólva - gyarlandó. Mindenki tudja, hogy mit kell csinálni... de nincsen rá elég erőnk. Lelkiismeret-furdalásunk van is bőven. Ovidius is beszélt róla, hogy látom a jót, de a rosszat teszem. Ez az, amit Isten nem tud kikerülni. Nem, mert determinálhatna ugyan minket a jóra, de akkor az nem volna emberi történelem, hanem csak isteni bábjáték. Ehhez pedig az Istennek nem volt kedve. Nem engedem, hogy a sötét értelmetlenségbe belehulljak. A dolgoknak értelmük van. Ha Jancsi és Juliska becsületesen szeretik egymást, boldogok lesznek. Ha a hatmilliárdnyi emberiség egyik fele becsületesen szereti a másikat, akkor itt boldog élet lesz. Nem vagyunk determinálva arra, hogy ne szeressük becsületesen egymást. Arra sem vagyunk determinálva, hogy becsületesen szeressük egymást. Állítom tehát, hogy az Isten sikeres lehet, Jézus sikeres lehet, a Bokor sikeres lehet. Mégpedig úgy, hogy én is jó kisfiú vagyok, és még mellékesen a hatmilliárd is az.

K.L.: Valóban provokatív volt a kérdés - bevallom. Induljunk ki tehát ebből, ami tulajdonképpen az egyetlen értelmét adja az életnek: Isten a maga szeretetének mintájára teremtette az embert, és nem ebben az életelvben, a szeretet életelvében van a hiba, hanem a megvalósítóknak. Aztán a terjesztőkben, aztán az okokat továbbkeresve: a külső körülményekben. De azért jó lenne erről az életelvről beszélni. Hogy miben is áll az? Mert beszélünk róla, de a kívülálló esetleg nem ismerik azt a fajta megfogalmazást, amit te és a Bokor képvisel a jézusi szeretetről. Szeretet az, hogy megsimogatok valakit? Szeretet az, hogy szeretem a csülkös bablevest? Szeretet az, hogy szeretem ezt a csodálatos szép ősz a maga színpompás erdőivel? Stb.

B.GY.: Isten vagy kétszer-kettő-négynek teremtette a dolgokat, vagy nem. Tehát vagy kétszer-kettő-négy, hogy mi az, amit csinálnunk kell életünkkel, vagy különben ki vagyunk téve a manipulálásnak. Pl. így: amit az Isten akar velünk, az misztérium, az nagy titok. Ebben a pillanatban, ha ezt elfogadom, akkor az következik be, amit az emberiség történetében látok. Valakik birtokában vannak a misztériumnak, a misztérium megfejtésének. De csak ők értik, hogy a megfejtés miért megfejtés. Magam pedig kiszolgáltatodom valami olyasminak, amit nem tudok élményszerűvé tenni a magam számára. Ezért aztán az, hogy mi a szeretet, az számomra inkább "kétszer-kettő-négy"-világosságú.

K.L.: Vagyis?

B.GY.: Előbb elmondom az ellentétét. Először: majd én megmondom neked, hogy mit kell csinálnod, és te engedelmeskedel. Másodszor: én birtoklom a Föld javait, s majd alkalmazlak téged vállalatomban, és adok neked annyit, hogy azért valamennyi neked is jusson. Harmadszor: karhatalomról gondoskodom arra az esetre, hogyha megunnád, hogy engedelmes, jó fiú legyél, vagy ha más valaki, aki nem tartozik az alattvalóim közé, ezt az én általam teremtett rendet fel akarná borítani. Ez a szeretet fonákja. Uralkodom, te engedelmeskedsz; én gazdag vagyok, te nem vagy gazdag, és félsz a fegyvereimtől.

K.L.: Ez a világ rendje. Ezt mindenki így tudja: ilyen a világ. Lehet ellene kapálózni, és kisebb körökben talán lehet ellene valamit tenni, de világméretben a szeretet-életnek nem a fonákját, hanem a színét és javát megvalósítani... - ez az, amit nem lehet.

B.GY.: A kérdésed az volt, hogy mi a szeretet, és azt mondtam, hogy előbb elmondom a fonákját. Ez a fonák adja a feje tetejére állított világot, amelyet rendnek tart mindenki, aki a napos oldalon áll. És rendtelenségnek mond mindenki, akinek parancsolgatnak, akit engedelmességre kényszerítenek, aki létminimum-gondokkal küzd, s aki fél, hogy falhoz állítják a fegyveres karhatalom erejével... azok ezt mind rendtelenségnek gondolják.

K.L.: Ezt elfogadom, és ez így is van. De, akik az árnyékos oldalon vannak, azok nem úgy gondolják megváltoztatni a világot, hogy lecserélik ezt a rendet egy szebb valamire, amiről gondolom, hogy beszélsz, hanem ugyanazt akarják, csak ők akarnak a napfényes oldalra menni.

B.GY.: Ez valóban úgy van, ahogy mondod, s ezért az emberi történelem ebben az eddig eltelt jelentéktelen kis szakaszban az egyedek, az osztályok és a fajták véres tülekedése. Mindegyik megpróbálja ezt a rendetlenséget tartósítani, de a maga hasznára. Eddigelé kisebb nagyobb arányú verekedések születtek meg ebből. Hiroshima után vagyunk. A verekedésnek a következménye minden élet megszűnése is lehet. Tehát van alap, aminek következtében azt mondja a kisbajos ember, hívják Názáreti Jézusnak, hívják Bokornak, akárkinek, hogy "Gondolkozzatok már! Ezt abba kell hagyni!"

K. L.: Hol kezdjük?

B.GY.: Mondok egy bűvös szót: a kiváltságra törekvést kell abbahagyni. Hogy én jobb helyzetben legyek, mint te. Hát persze, hogy ennek az ellenkezőjét csináljuk. Dehát olyan rosszul csinálta meg Isten az embert, hogy nem akad senki sem korunkban, aki hajlandó belátni, hogy ez így semmiféle eredményre nem visz? Jelen pillanatban a magyar társadalomnak is a kiváltság a reménysége. Ezt várta a Horn-kormánytól, ezt várja az Orbán-kormánytól... hogy a kiváltság boldog birodalmát Hegyeshalomtól keletre tolja Békéscsabáig... hogy mi is a gazdagok közé kerüljünk. Ezek a gazdagok az emberiségnek egy vékony kis rétege. Eddig sem viselték el a hátrányos helyzetben levők pöffeszkedésüket - Spartacustól kezdve a legkülönbözőbb forradalmakat említhetem -, ezután sem fogják viselni, csak most már súlyosabb a tét. Tehát: kétszer-kettő-négy, hogy mi a szeretet: ne akarják különbséget magamnak, mint ami neked jó!

K.L.: Ezt Jézus úgy fogalmazta pozitív módon: "Amit akartok, hogy veletek tegyenek az emberek, ti is azt tegyétek velük" (Mt 7,12). E kétszer-kettő-négy logikát íróasztal mellett vagy egy meleg szobában és finom ünnepi ebéd mellett könnyen el lehet fogadni, de lehet-e megvalósítani? A kisbajos embernek a legkisebb baja is nagyobb annál, minthogy ezzel foglalkozzék. De mégis, mit kellene csinálnunk?

B.GY.: Csinálni csak azt tudjuk mi is, amit tudott és csinált a mi Urunk Jézus Krisztus is. Fölvívta magára a figyelmet, valakik utánamentek, s ezeknek elkezdte ezt magyarázni. A személytől személyig érő magyarázás eredményeként aztán mit csinált? Kisközösségeket. Többet nem tudunk csinálni.

K.L.: Tehát tanítani kell. Kétfajta iskola van a világon. Az egyiket az ámuló írástudók tartják fenn, a másikat pedig Jézus tanítványai. Az ámuló írástudók azt magyarázzák, hogy ez a rendetlenség - maga a REND.

B.GY.: Igen, igen. Jézus pedig azt magyarázza: "köztetek nem ez a rend." Hogy az egész hogyan tud megvalósulni, ez legyen a Jóisten szakmája. A Názáreti Jézus csak arra vállalkozott, hogy tanítványokat gyűjt, s a maga kisközösségében, kahaljában tanítványokat nevel. Ötven esztendővel ezelőtt magam is csak ennyit tudtam, és most 80 évesen is csak ennyit tudok.

K.L.: Értem. Bizonyára azok a kisbajos tanítványok megértették, hogy nem venni, hanem adni kell; nem uralkodni, hanem szolgálni kell, nem ütni meg visszaütni kell, hanem lemondani mindenféle erőszakról. Ezt megvalósították, és ők maguk is tanítványokat gyűjtöttek, hogy ezt nekik továbbadják. Így volt?

B.GY.: 30 esztendővel ezelőtt írtam egy vastag Jézus-életrajzot. Annak az egyik befejező gondolata, hogy a tanítványok azzal búcsúztak el Jézustól, hogy ámulja már el nekik, hogy mikorra állítja helyre Izrael számára a királyságot. Azt írtam akkor erről, hogy ez volt a háromesztendős tanítványnevelő munkájának, népőiskolájának a záróvizsgálata. Összesen semmit sem értettek meg abból, amit mondott nekik. Úgy lettek Jézusnak a tanítványai, hogy tudták, hogy Izrael királyságának újra fel kell virágoznia. Valamiféle erővel Istennek meg Jézusnak gondoskodnia kell arról, hogy a rómaiakat kiverjék az országból és folytatódjék a történelem normál menete, amelyben nem a rómaiak irtják a zsidókat, hanem a zsidók irtják a palesztínokat. Nem egyszerű az ámuló írástudók iskolájából kimentetteket kiszedni azokból a megrögzött elképzelésekből, amelyek eredményei annak, hogy berendezkedett ebben a

világban a rendetlenség. De nem ez a végső baj. A végső baj az, amikor a nem-áru írástudóknak, a Jézus-tanítványoknak az iskolája átveszi az áru írástudók eszmerendszerét.

K.L.: A tatabányai református templomban 1998. október 23-án tartottál egy előadást, és ebben az előadásban megvádolod Szent Pált, hogy lecserélte a jézusi evangéliumot a maga evangéliumára, ami tulajdonképpen nem más, mint annak az írástudónak az áruja, aki a rendetlenség mellé áll, de közben Jézusra hivatkozik.

B.GY.: Azt gondolom, hogy ez a végső baj. Isten úgy teremtette meg az embert, hogy gyermekkorában tanul az apjától. Aztán, amikor eléri a serdülés korát, akkor más tanítót, tanítókat keres, és végigkíséri életünket az, hogy információkat akarunk felvenni. Ha pedig nem akarunk, akkor is vesszük az információkat olyanoktól, akiket magunknál tájékozottabbnak gondolunk. Ennek következtében jött létre a Jézus-mozgalom indulási századában az a szituáció, hogy Pál mondott valamit, és ezt Jézus nevében mondta, és azok, akik őt hallgatták, képtelenek voltak kritikailag viszonyulni ahhoz, amit hallottak; vagy azért, mert csak Páltól hallottak Jézus Krisztusról, vagy pedig nemcsak Páltól hallottak Jézus Krisztusról, de azt gondolták, hogy ez ugyanaz, amit Jézus beszél.

K.L.: Esetleg az is segített Pálra figyelésükben, hogy amit hallottak, egyezett alantasabb vágyaikkal.

B.GY.: Ez a fogalmazásod tartalmilag ülhet, csak én ezt egy picit szebben mondanám. Jézus azt gondolta, hogy ezt a feje tetején sétáló világot a talpára kell állítani. Pál pedig azt gondolta, hogy olyan kevés idő van már hátra a dolgok végső megoldásáig - amikor is Jézus eljön a felhőkben, és elvisz minket Isten Országába -, hogy már megőszülni sem érdemes. Nem kell azzal bajlódni, hogy ezt a feje tetejére állított világot a talpára állítsuk. Isten kimenti a bűn és a Sátán világából az embert, és átmenti egy csodálatos országba, az új föld és új ég világába. Azóta eltelt kétezer esztendő, és ezt kell mondani: egyértelmű - legalábbis ami az időpontot illeti -, hogy Pál tévedett. Nem mentette át az Isten ebből a rendetlenségből az emberiséget az új ég és új föld rendjébe. Nem mentette ki, ott hagyta.

K.L.: Mi a szebb megfogalmazás?

B.GY.: Pál mélyen meg volt győződve arról, hogy ő nemcsak gondolataiban, hanem valóságban is egyesült magával az Istennel. Egyesült az ő Fiával, Jézussal: "Élek én, de már nem én, hanem Jézus él bennem". Semmiféle csúnya hátsó szándéka nem volt. Semmiképpen sem gondolta, hogy valami alantas dolgot képvisel. Mondhatnám, hogy a misztika legmagasabb régióiban járónak gondolta magát. Nem alantasnak gondolta azt, amit képviselt, hanem nagyon is magasságosnak. És mivel abban reménykedett, hogy egészen más feltételek között - az új ég és új föld körülményeiben - megvalósulnak Isten és az ember álmai, ezért úgy gondolta, hogy érintetlenül hagyhatja ennek a fejetetejére állított világnak a struktúráit: a felsőbbiségek nyugodtan hordhatják a kardot. Sőt: Isten szolgálatában gondoskodnak kardjukkal arról, hogy a rendet biztosítsák a rendetlenségekben. A rabszolgatartók is Isten nagyon kedves gyermekeinek minősültek, nem kellett a rabszolgákat felszabadítaniok.

Természetesnek tartotta, hogy a világnak a rendje egy engedelmeskedtetési rend. Hiszen a Fiú engedelmeskedik az Atyának, az egyház engedelmeskedik a Fiúnak, a feleség engedelmeskedik a férjének, a rabszolga engedelmeskedik az urának, az állampolgár engedelmeskedik a császárnak. Nem kell megváltoztatni a kiváltság világrendjét. Minek? Itt hagyjuk az egészet. Elmegyünk odaátra. Teljes jószándékkal húzta ki az egész jézusi tanítás "méregfogát", amelyet egyébként valójában annak rendje és módja szerint nem is ismert, hiszen nem volt Jézus tanítványa, és nem gondolta, hogy különösebben meg kellene tanulnia a Tizenkettőtől azt, amit Jézustól hallottak. Nem, mert neki külön forró drótya volt Jézushoz. Amit ő gondolt, az a Jézus ő számára adott kinyilatkoztatása volt. Nem a három év tanítása volt, amit gondolt. Ebben teljességgel biztos lehet bárki, aki ismeri az evangéliumból azt, amit Jézus tanított, meg ismeri azt a páli tanítást, amit az előbb röviden körvonalaztam.

K.L.: Két nagy műved, munkád van! Az egyik az evangéliumok analízise-szintézise, a másik pedig a Pál-szintézis. Az egyik öt kötetes: Keressétek az Isten Országát!, a másik hét kötetes: Szent Pál teológiája - különféle kötetcímekekkel. Most Pált megismerve, kivesézve lényegében arra jutottál, hogy Pál a kereszténységből vallást csinált? Legalábbis tatabányai beszédeiből az tűnik ki, hogy ezt a valláscsinálást helyteleníted, és Szent Pál bűnének rovod fel. Magyarul, te sem értesz egyet a vallás létezésével.

B.GY.: Erre akár igent is mondhatnék, ha előbb elmondhatom, hogy mit gondolok a szóban forgó "vallás" lényegének. Három pontban foglalom össze. Az első: tévedhetetlen eligazítást adok Istenről, az Isten világról, Isten reánk vonatkozó szándékairól. Tévedhetetlent, és egyedül az én vallásom eligazítása tévedhetetlen. Mivel, mondjuk, durván van ötezer vallás, ennek következtében ötezer különböző tévedhetetlen igazságot képvisel a vallások világa. Amikor pedig tudvalevő, hogy igazság - a valóság tükrözése - nyilvánvalóan összesen csak egy lehet. - Nos, ez a vallásoknak az egyik jellemzője. Ötezer különböző tévedhetetlen, megkérdőjelezhetetlen igazságot képviselnek. Már az is bűnt követ el, aki kételkedik abban, hogy ez igaz. Gyermekkorom imádságos könyvében, annak lelkítükrében benne volt vastag betűvel - gyónás előtt kellett végigolvasnom, hogy össze tudjam szedni bűneimet -, hogy "Kételkedtem-e a hitigazságokban?", s hogy "elhessegettem-e magamtól ezeket a kételyeket"?

K.L.: A tévedhetetlenség az első jellemvonás. Mi a második?

B.GY.: Második jellemvonás: Jó kisfiúnak, kislánynak kell lennem. Majdnem ez a vallásokban a legpozitívabb mozzanat. Egy börtönt megjárt rendtársam, piarista tanár, szabadulván onnan, vasesztergályos lett és kollégái tudták: aki itt mellettük vasesztergál, az pap. Egy alkalommal az egyik kollega odamegy hozzá és mondja: Tudja, szakikám, kerül, amibe kerül, én elküldöm a gyereket hitoktatásra. - Miért küldi? - Nem akar lemenni a közértbe a tejért.

K.L.: Nevelési eszköz az Isten.

B.GY.: Igen. Vallásban nevelkedett gyerek tudja, hogyha apukája azt mondja, hogy kisfiam menj le és hozz egy liter tejet a közértből, akkor neki ezt kell mondania: igenis, apukám, lemegyek. Akkor, amikor arról beszélnek politikusok is, hogy a társadalom problémáit nem lehet az erkölcsi sík nélkül megoldani, és nagyon is számítanak a vallások támogatására, akkor rendre ez a mozzanat jelentkezik: aki vallásos, az mégis azt tanulja a templomban a papjától, hogy rendes gyerek legyen. Ebből nem lesz betörő, nem lesz gyilkos, talán szipózni sem fog - bár ez már nem olyan biztos. Nos ez a második jellemző.

K.L.: Ez a bizonyos valláserkölc, amit a vallások különféle erkölcsöt képviselve adnak az embereknek.

B.GY.: Ez az a bizonyos fennálló társadalmi rend, amit beszélgetésünk korábbi szakaszában rendetlenségnek nevezünk. S most jön a harmadik vonása a vallásoknak. Szankcionálja a bűn intranacionalizálását. Hát ez nagyon szépen hangzik, de mondom inkább magyarul is. Nem kétséges, hogy "sehonnai bitang ember, ki most, ha kell halni nem mer". Nem kétséges, hogy bátran kell tudnunk fegyvert ragadni ahhoz, hogy a kérdések megoldásához eljussunk, s hogy az egyik rendetlenséget leválthassuk a másik rendetlenséggel. Egy igaz magyar nemesnek a haza, a vallás és a kereszténység érdekében Dózsa Györgyöt meg kell tanítani a mórésre. És végülis Temesváron jól kell lakatni a lázadó parasztokat a sült Dózsának a húsával. De ugyanakkor a Dózsának a táborában ott van a Lőrinc pap, aki megmagyarázza Isten, ember, haza, vallás, Jézus Krisztus, mindenkinek a nevében, hogy a nemeseknek a disznóságait fel kell számolni, kerül, amibe kerül. A bűnt intranacionalizálják, vagy intraklasszifikálják, ha itt a klasszis most az osztályt jelenti. Mindkét táboron belül hősi erény embert gyilkolni. Talán Szent István alakjában lehet ezt a legtisztábban látni. Thonuzobát feleségestől, lovastól elevenen eltemettetni, Koppányt felnégyelni, Vazult meg-süketítettetni, megvakítottatni, hát ezek feltétlenül vallási erények. Feltétlen keresztény erények. Van erre egy összefoglaló kifejezés: a trón és az oltár szövetsége. Minden vallás abban áll fenn, hogy a hatalommal, a mindenkori meglévő hatalommal azonosítja célkitűzéseit.

A királyra kell figyelni! - mondja a vallás, s ennek fejében a király eme szöveg biztosítása céljából ad a vallás üzemeltetőinek neki birtokokat. Azért ad, hogy meglegyen az anyagi alapja annak, hogy taníthassuk az embereknek, hogy a királynak feltétlenül engedelmeskedni kell.

K.L.: Ezek szerint a vallás a tévedhetetlenséget keveri a "jónak kell lenni!" erkölcsi követelménnyel a büntető igazságszolgáltatás elve alapján: "Isten a jókat megjutalmazza a rosszakat pedig megbünteti". Ezt a vallást veted el, mint nem Istentől valót, nem a kereszténységbe tartozót?

B.GY.: Igen. Elvetem az első jellemzőt. Nincsen nagyobb veszedelme az emberiségnek, mint az, hogy a különböző vallásokba gyűjtött emberi csoportoknak azt tanítják, hogy birtokában vannak a tapasztalattal nem ellenőrizhető, tévedhetetlen igazságnak, mégpedig a csak nekik biztosított speciális isteni eligazítás következtében. Miért olyan nagy veszedelem ez? Azért, mert az emberiségnek a többi vallásokba gyűjtött csoportjait mind tévedőknek gondolják, és arra nevelődnek - kivétel nélkül minden vallásban -, hogy Isten csak azt fogadja el, aki helyesen gondolkodik Róla. Aki tévedéseket gondol az Istenről, az a hitetlenek csoportjába tartozik, és csak az a hívő, aki azt a tapasztalattal nem ellenőrizhető tételrendszert vallja, melyet náluk tanítanak. Egyértelműen mutatja az emberi történelem, hogy aki más véleményt jelent be egy-egy valláson belül, azt marginalizálják, kiutálják a társadalomból, máglyán elégetik, oroszlánok elé dobják, négyfelé vágják. És alighanem telibe találja az igazságot, aki azt mondja, hogy minden háború a saját kiváltságaink fenntartását szolgáló, vagy kiváltságokat szerezni akaró háború, - s ez mindig az Isten nevében történik.

A zsidók úgy foglalják el a palesztinoktól - 3000 esztendővel ezelőtt - a Szentföldet, hogy Mózes föltartott karral imádkozik, s Isten biztosítja, hogy a zsidóknak sikerüljön megőlni a nem-zsidókat, és nem fordítva. A Zalán futásában Vörösmarty a magyar honfoglalásról számol be: ott Hadúr az az Isten, aki megacélozza honfoglaló őseink kardját. Amikor a hatalom akár belső - forradalom vagy szabadságharc, ill. ezek eltiprása -, akár külső háborút csinál, a vallás képviselői minden tőlük telhetőt megtesznek azért, hogy megmagyarázzák, hogy az ellenfél katonái a Sátán katonái. Mikor a vietnámi háború volt, akkor Spellman, a New-york-i bíboros-érsek magyarázta, hogy a Vietnámban harcoló amerikai katonák az Isten, a haza, az emberiség, az igazság stb. védelmében harcolnak. Mindezek következtében a vallás abban a formában, ahogy történelmileg megismertük, egyértelműen istentelen, jézustalan és embertelen. - Vallásellenes vagyok? Szó sincs róla! Miért? Hát azért, mert embernek lenni annyit jelent, hogy Istentől megszólítottunk gondoljuk magunkat. S ez minden vallás alapértelme.

K.L.: Még visszatérnék arra, hogy a vallások hitvallásai egyfelől azért nem jók, mert tapasztalatilag nem ellenőrizhető ködöket terjesztenek, amiből semmi sem biztos, amiből kétszer kettő négy világosságú tudást nem lehet szerezni. De ez volna a kisebbik baj, mert benne van az emberben, hogy titkok után is érdeklődik. Az a nagyobbik baj, hogy a hitvallások manipulatív eszközök is. Fölhasználják a különböző hitvallásokat különféle hatalmi érdekek szolgálatában. A balkáni háborúban is három hitvallás emberei harcoltak egymással, pedig politikai érdekek voltak a mozgatók. Hatalmi érdekekért harcolnak a vallások.

B.GY.: Ha jól értem, arról szólsz, hogy a politikai erők manipulálják a vallások képviselőit. Ez biztosan így van, s én inkább úgy élem meg a dolgot, hogy a kettő mélységesen egy cég. Mélységesen az. A politikai erők a társadalmon hatalmat gyakorló személyeket jelentik; a vallások is a társadalomra hatalmat gyakorló személyeket jelentik. Nem a hátrányos helyzetben levők azok, akik szólanak a politika világában, és a vallás nevében szólók szintén nem a társadalom hátrányos helyzetben levők köréből kerülnek ki. Akik a vallás meg a politika nevében szólnak a társadalom ügyeiről, azok csak egy sajátos munkamegosztás következtében kétfélék. Ez a munkamegosztás akkor jött létre, amikor a társadalomban kettévált a vezetési, pontosabban az uralkodási funkció. Az eredeti és egyetlen papkirály funkciója bifurkálódott: az imádságokért és gyógyulásokért felelős sámánnak a személyére és a hadvezető királynak, törzsfőnek a személyére.

De kezdetben ez a kettő egy volt: Isten segítségét leesdeni a kiváltságok megtartására és megszerzésére egyfelől, másfelől pedig a kard erejében gyakorlatilag biztosítani ezt a célkitűzést - kezdetben ez még egyetlen személynek a dolga volt. Később ez kettévált. Hogy a létrejött új helyzetben ki manipulál kit? Asztrik esztergomi érsek manipulálta-e Szent Istvánt, vagy Szent István manipulálta Asztrikot? Azt hiszem inkább Asztrik manipulálta Szent Istvánt. Asztrik ugyanis már régen tudta, hogy mi fán terem az Istennek tetsző keresztény királyság. Géza fia Vajk pedig csak nemrégiben tanulta. Manipulálják ezek egymást, és szívesen hagyják magukat másoktól manipulálni, mert mind a két esetben - Jézus szavával szólva - a gazdagoknak a világa képviseltetik, s rendre egymásra találnak, amikor éppen nem egymással verekednek.

K.L.: Szerinted tehát dogmatika meg politika vagy a vallás és a politika tulajdonképpen egy kategória, az egy valóságnak két arca: vallási köntösbe bujtatott hatalom?

B.GY.: Bármiféle konstrukciót akkor lehet fenntartani, ha azt az ember számára adott összes lehetséges módon igazoljuk és szentesítjük. Ennek az eredménye, hogy létrejön az oltár és a trón szövetsége. Azért jön létre, hogy amit javaink védelme és gyarapítása érdekében legyártott fegyvereinkkel csinálunk, azt "Isten szolgálatában" tehessek. Akármilyen is van a dogmatikánkban, azaz bármely vallásban

K.L.: A valláserkölcssel is baj van, mert ahogy a hitvallások a hatalom érdekei szolgálatában állnak, azaz ideológiát szolgáltatnak bizonyos hatalmi rendszereknek, ugyanígy a valláserkölc is - ahogy mondtad is - mindig alkalmazkodik a mindenkor társadalmi berendezkedéshez. Tehát az erkölcs vonalán is romboló a vallás.

B.GY.: Ezt mondom azzal, hogy intranacionalizálja, azaz csoportérdekekkel azonosítja az emberi etikát. Pedig az Istentől kapott emberi etika emberiség szélességű. Ezzel szemben nyugodtan lehet a GDP-m évi 5000 dollár, ha a másoknak csak 500. Nincs semmi probléma, nem kell meggyónni. Nyugodtan ledobhatom a bombát, ha a haza úgy kívánja. Nem kell meggyónni. Ez a bűn intranacionalizálása.

K.L.: Gyakorlatilag a justitia-elvet, tehát az igazságosztásnak az elvét képviseli a vallások etikája. Ez az a bizonyos rend, ami tulajdonképpen rendetlenséget eredményez. Ezt kellene leváltani arra a bizonyos jézusi etikára, a szeretet rendjére.

B.GY.: A justitia az igazságosságot jelenti. Ez az igazságosság egyfelől hamisítatlan jézusi tartalom, mert azt jelenti, hogy neked is csak annyi juthat, mint amennyi nekem, és nekem is csak annyim lehet, mint amennyi neked. Semmi köze sincs az igazságosságnak Jézushoz, amikor ez azt jelenti, hogy az előbbi igazságosság megvalósítása érdekében: kard ki hüvelyéből.

K.L.: Tehát a szankcionáló, a megtorló igazságosság elve az, ami rossz. Ezek alapján mondd a vallást te is károsnak és rossznak. Ugyanakkor úgy tudom, hogy a vallás védelmében is kiállsz, és azt kívánod, hogy tartozzék a Bokor is valamelyik valláshoz; a vallás kebelén éljen.

B.GY.: Itt sok mindent kell pontosítani. Tekintettel arra, hogy az ember egyfelől istenviszonyt igénylő lény, s tekintettel arra, hogy az ember másfelől közösségi lény, és ezért a dolgait nemcsak magában, hanem közösségben is kívánja csinálni, ennek következtében feltétlenül szüksége van az embernek személyes istenviszonyra is, és közösségileg ápolts istenviszonyra is. Milyen más szót találjunk a közösségileg ápolts istenviszonyra, mint a vallást. Ki lehetne találni valami más szót is, és akkor arról beszélgetnénk, hogy az a vallás, amit történelmileg megismertünk, az ezért és ezért nem visz Isten felé, de szükségképpen kell lenni olyan "valaminek", ami az Isten felé visz... s ezt a valamit be kellene helyettesítenünk egy más kifejezéssel, például "x négyzet per y a köbön". Dehát ennek nincs semmi értelme, mert megszoktuk, hogy a szavaknak van szótári jelentése.

K.L.: Csak az a zavaró, hogy a valláson gyakorlatilag, azt értjük amit előbb elmondtál, most pedig egy más tartalmat kellene adni ugyanannak a szónak. Ez nehézségekbe ütközik, mert ezt a pejoratív tartalmú "vallás" szót kellene nemes értelemben használni.

B.GY.: Azért vagyok kénytelen mégis ezt a rossz megoldást választani, hogy a nem pejoratív tartalomra is változatlanul a vallás szót használom, mert nem vagyok úr a magyar vagy nem-magyar nyelvet beszélő embereknek a szókincsén. Megengedve tehát, hogy erre ki kellene találni valami egyértelmű kifejezést, ideiglenesen ebben a beszélgetésben maradjunk még ott, hogy én, aki a vallásnak nagy képviselője és barátja vagyok, milyen tartalom mellett vagyok az. Egy: azt nem tudom megszüntetni és nem is akarom, hogy az ember Istenről gondolkodjék. Azt sem tudom megszüntetni, hogy az emberiségnek abban a szakaszában, amely eltelt a kezdetektől kezdve mostanáig - amikoris mi most egymással beszélgetünk - az emberek spekuláltak az Istenről, és bizonyos eredményekre el is jutottak. Kultúrtörténet, filozófiatörténet, vallástörténet, hittudományok története erről gazdag anyaggal szolgál.

K.L.: Hogy érted ezt?

B.GY.: Iskolába küldenek bennünket. Az iskolába küldés pedig azzal jár, hogy az ember ott azt tanulja meg, amit tanítanak neki. És másfajta dolgokat tanulnak, mondjuk, a Gangesz partjain meg a Missisipi mentén élők. Különböző kultúrákban éli az emberiség az életét. Ahogyan különböző az egyes népek, kultúrák táncművészete, költészete, stb., ugyanúgy különbözőek az Istenről alkotott elképzelések is - tájak és korok szerint. Engem is, téged is beírtak szüleink az iskolába, ahol vallási kultúrához is jutottunk, illetőleg ahol fejlesztették a szüleinktől kapott vallási kultúránkat. Mindezzel azt akarom mondani, hogy az ember a maga kultúr-begyökerezettségének következtében, annak következtében tehát, hogy oda születik, ahova születik, bizonyos elképzelésekkel rendelkezik. Az a vallás, amelyről én álmodom, nem abszolutizálja azokat a különböző eredményeket, amelyekre iskoláink különbözősége következtében jutottunk. Ha én pl. a Jordán partján születtem, akkor ennek következtében a zsidó-keresztény kultúrkör Istenre vonatkozó ismereteinek jutottam birtokába. Nem utolsó, nem jelentéktelen ez az emberiség vallási eszméket termelő összességében, de nem abszolutizálható. Ahogyan nincsen fizikai tanító hivatal, hanem ha valaki laboratóriumában be tudja mutatni, hogy valami másképpen van, mint ahogy idáig gondoltuk, az Nobel-díjat kap. Ugyanígy nincsen más értékmérő a vallási kultúrában sem, mint ami az Isten által megteremtett ember képességeivel ellenőrizhető. Nincs tehát sem ötezer sem kevesebb tévedhetetlen tanítás, csak az igazságnak alázatos keresése és szolgálata. Csak ennek van ázsiója, csak ennek van becsülete.

K.L.: Hogyan éred el ezt?

B.Gy.: Nem tudom megszüntetni, hogy az emberiség ötezer különböző vallásnak a híve, tagja, neveltje legyen. Ezen nem tudok változtatni. Legkevésbé tudom megszüntetni azzal, hogy eszmém képviselésére létrehozom az ötezer-egyediket. Azért nem, mert az ugyanazon törvények alá kerül, mint kerültek az eddigiék. És ki törődik azzal, hogy az ötezer-egyedikben mi van, ha az ötezer változatlanul fönnáll úgy, ahogy van?! Azt szeretném, hogy az ötezer vallás mindegyike - mindenekelőtt az, amelyikben én benne vagyok, mert itt remélem leginkább, hogy hatni tudok a gondolataimmal -, fölhogyna a tévedhetetlenséggel, fölhogyna a tanítóhivatallal, mint hatósággal. Helyette megbecsülve saját hagyományában azt, ami megbecsülésre méltó, fölszabadítaná a vallásához tartozó hívőket, hogy gondolkodjanak csak bátran arról, hogy milyen az Isten, mit csinál az Isten, mit akar velünk, és hogyan akarja velünk azt, amit akar... Ugyanolyan módon, mint ahogy fel van szabadítva Ady Endre arra, hogy olyan verset ír, amelyet akar. Vallott is erről a szabadságáról:

*Mit bánom én, hogy Goethe hogy csinálja,
Hogy tempóz Arany s Petőfi hogy istenül,
Aki király, sorsának királya.
(Hunn, új legenda)*

Azt akarom ezzel mondani, hogy nem akarhatom azt, hogy ne legyen vallás. Mert számomra ez egyet jelent azzal, hogy nem akarhatom, hogy az embernek ne legyen istenviszonya. Nem akarhatom azt, hogy az ember ne spekuláljon arról, hogy kicsoda, micsoda az Isten, és mit kíván teremtményeitől. Csak azt akarom, hogy - érintetlenül hagyva azt, hogy zsidó-keresztény hagyomány, mohamedán hagyomány, taoista hagyomány, hindu hagyomány, buddhista, konfuciánus, parsz hagyomány stb. - mindegyiken belül szüntessük meg az emberhez nem méltó tévedhetetlenségi igényt. Hiszen minden vallás dogmatörténete, be nem vallva is, egyértelműen mutatja, hogy állandóan visszaszorulóban van, és az emberi tudásnak a növekedésével fel kell adnia olyasmiket, amiket korábban gondolt. Nem az anti világban, csak hatvan esztendővel ezelőtt tanultam teológiát, és dogmatanárunktól megkérdeztük, szabad-e az evolúcióban gondolkodnunk, azaz, hogy az ember is az egysejtűtől indult el. Kínosan érezve magát mondta: "Szabad, szabad..., de nem illik egy katolikus teológusnak ilyesmit csinálni". Hát ma már a paphoz is illik. És nem hatvan, hanem száz esztendővel ezelőtt pedig nemcsak nem illett, hanem egyáltalán nem is volt szabad.

K.L.: Tartalmilag akarsz változást.

B.GY.: Láthatod ebből, hogy mennyire realista gondolkodó igyekezem lenni. Hagyományokba simulva elfogadom azt, hogy onnan kell elindulni minden valláson belül, ahol az a vallás pillanatnyilag van. Azt gondoljuk tehát, amit gondolunk, csak nem tévedhetetlen, amit gondolunk. Úgyhogy, ha valakinek érvei vannak arra, hogy valami másképpen van, adja elő, s mi boldogok leszünk. Úgyhogy az inkvizíció, a Hittani Kongregáció Rómában fogja összegyűjteni ezeket az új ötleteket, s ő fogja terjeszteni, hogy nézzétek, ez a katolikus testvér kigondolt valamit, amely szerint egyáltalán nem úgy vannak a dolgok, mint ahogy mi idáig gondoltuk. Ilyen módon kapcsolódom én a hagyományhoz. Ez lenne az általam képviselt vallás első pontja.

K.L.: Mi a második és harmadik?

B.GY.: A második pontjával nem sokat foglalkozom. Menjen csak le a gyerek a közértbe a tejért, ha küldik a szülei... vagy máshová - a helyi szokások szerint. Ez a második pont úgyis függvénye a harmadiknak. Nos, ezekben az általam elképzelt és emberhez méltó vallásokban ez a harmadik pont lenne azonos. Ebben a harmadik pontban az összes vallások létrehoznák a nagy ökumenét, mert mindegyik azt mondaná, hogy nem szabad a másikkal tenned azt, amit nem kívánsz magadnak. tehát a jézusi üzenetet beleraknám az összes vallásokba. Mi címen raknám? Valahogy így: Gyerekek! Ez túlélésünknek feltétlen feltétele. Vagy elfogadjátok ezt a jézusi üzenetet, vagy Hiroshima a köbön lesz a sorsotok, s a patkányok veszik át a bolygónkon az irányítást.

K.L.: Nagy naivitás azt hiszem, ezt várni a vallásoktól, főleg akkor, amikor teljesen nyilvánvaló, hogy - csak a római katolikus anyaszentegyházra gondolok most - tévedhetetlennek mondja magát, valláserkölcseiben pedig a jókat megjutalmazó, a rosszakat pedig megbüntető Isten a mintája, tehát szankcionáló. Struktúrájában pedig egyértelműen az alá-fölérendeltséget, az engedelmeskedtetést vallja. Ha te egy ilyen vallásba, egyházba, egyház-szervezetbe ezeket a "romboló" eszméket be akarod építeni, kilöknek onnan. Nem hagyják, hogy mondjad: a pápa nem tévedhetetlen, és a tanítóhivatal sem tévedhetetlen. Nem hagyják, hogy az erkölcsi elveket mindenféle Hegyibeszéd-szintű, radikális megfogalmazásokkal lecseréld. Nem hagyják, hogy az úr-szolga viszonyt, a kiváltságokat megszüntesd. Az egyházi vezetőség létét eleve megkérdőjelezed azzal, hogy olyan eszméket viszel be, amelyek jézusinak mondhatók, pálinak már kevésbé, és egyházinak, katolikusnak pedig semmiképpen sem.

B.GY.: Mondanék valamit erről a "vezetőségről". Jézus tanításában szent szó a vezető, "a vezető olyan, mint aki szolgál" (Lk 22,26). Jelzi azt a személyt, aki iránt a közösség tagjainak a bizalma megnyilvánul. A felvilágosodásnak köszönhetően a társadalom ma már vezetőt választ magának, s elcsapja azt, aki szerepét tévesztve uralkodni akar rajta. Botrány, ha éppen a valláson belül még a régi módi járja. Ki kell iktatni az összes vallásokból, hogy a vezető szerepében tetszelegessenek kinevezett személyek.

Tudom, hogy mindezzel csak súlyosbítom, amit mondtál. A megoldás módját az egyházon kívüli társadalom tálcán kínálja. Nem a pápától kinevezett személyeknek kell választaniok a pápát, hanem azoknak, akik azt gondolják, hogy nekik pápára van szükségük. Ez elvben jelenthet egymilliárd főnyi katolikus választót. Mindezt csak azért mondom, hogy különböztesünk a vezető és az uralkodó között. Ezt a kettőt nem akarom azonos értelemben használni. Vezető csak az lehet, akit megbízunk azzal, hogy vezessen bennünket. Például a Tizenkettő azzal, hogy engedte magát kihalászni Jézus által, bizalmat nyilvánított személye iránt, s ezzel választotta őt magának vezetőül.

K.L.: Erre volna egy evangéliumi mondatom: "Nem ti választottatok engem, hanem én választottalak titeket" Ez a hierarchia ellenérve is.

B.GY.: Ez a mondat annyit jelent, hogy Jézustól indult ki a kezdeményezés. Ő sétált el a János-tanítványok előtt a Jordán partján. Ennyit jelent, és nem többet. Tény, hogy amikor Jézus megkérdezte a Tizenkettőt: "Ti is el akartok menni?", akkor voltak, akik elmentek, mások pedig azt mondták, hogy maradunk, mert "nálad vannak az örök élet ígéi". Ebből jól látható, hogy Péter meg a Tizenkettő bizony választották Jézust. Minden közösség esetében kettőn áll a vásár. Nincs olyasmi, hogy Jancsi választja Juliskát, de Juliska Jancsit nem. Ha csak az egyik fél választ, nem lesz belőle házasság. Rabszolga-kereskedelem lehet belőle. Házasság akkor lesz, ha mind a ketten választanak. Isten hiába választ ki engem, ha én nem választom Őt - ebből nem lesz istenkapcsolatom, nem lesz "szövetség". Jézus hiába választja Mátét, ha az nem hagyja ott a vámot.

K.L.: Tehát választás kell, és nem uralkodó vezetők kellene, hanem szolgáló vezetők. És ezen túl mi lesz?

B.GY.: Azt mondd, hogy mindannak, amit elmondhatok, nincs semmiféle realitása. Hát "Van időm, én várhatok" mondja Babits Jónás könyvében Isten a türelmetlen (nem Kovács Lacinak, hanem) Jónás prófétának. Tudsz te arról, hogy működik most Rómában az évezredfordulót díszítendő egy Mea Culpa Bizottság? Hírlík, hogy Ratzinger szívja is a fogát miatta. Azt tervezi a pápa, hogy bocsánatot kér mindazoktól akikkel szemben az Egyház a történelem folyamán megtorló és karhatalmi jellegű intézkedéseket foganatosított pusztán csak annak következtében, hogy megvallották, amiről meg voltak győződve. A Bizottság nem kis feladata összeállítani ezek listáját. Ha valaki azt mondja nekem - akárcsak három esztendővel korábban -, hogy ilyesmire készülünk majd 2000-ben, akkor azt mondtam volna neki, amit te nekem: hogy te milyen irreális vagy! Bízunk már az Isten által megteremtett emberben, s annak bűnbánati képességében is. Az emberben, aki akkor is az Isten képére teremtett ember, ha éppen katolikusnak született, s ha pápa lett belőle.

K.L.: Igen, erre meg azt lehetne válaszolni, hogy három évvel ezelőtt nem gondoltad volna, hogy a pápa kiad egy olyan körlevelet, amely szerint már nemcsak a tévedhetetlen dogmákban kell hinnünk, mert kötelező érvénnyel bír a tanítóhivatal nem ünnepélyes formájú, hanem nem-rendkívüli, mindennapi tanítása is. Aki pedig ezt nem fogadja el, az elítélhető és elítélendő.

B.GY.: Igen. Ez a "húzd meg, ereszd meg". Azt gondolom, hogy ez a szükségképpen velejárója a fejetetejére állított világnak. Amit meg előbb mondtam a Mea Culpa címen, az szükségképpen következménye, velejárója az Isten képére és hasonlatosságára megteremtett embernek. Ez a kettő együtt adja a valóságot. Te az előbbire mondtál példát, én az utóbbira. A parti még nincsen lejátszva! Még nem alakult át ezzel a Mea Culpa Bizottsággal a vallás a jelenlegiből arra az értelemre és tartalomra, amely miatt én megtartom a vallást.

Lehet pesszimistának lenni. De én nyolcvanon túl is azért akarnék élni, amiért eddig éltem: valamilyen emberi közegben dolgozni Isten álmaiért. Nagyok sok erőfeszítést tettem az elmúlt évtizedek során, hogy megmaradhassak abban a közegben, amelybe beleszülettem, s amelynek lecserélésre nem éreztem nyolcvan év alatt indítást. Nem azért, mert el vagyok gyönyörödve Gertrud Le Fort módján egyházunk nagyszerűségétől. Hanem azért, mert otthon akarok lenni valahol. Ha félig kivetettként és elvetettként is, de otthon. Jézus sem hagyta ott Izraelt. Valahol ő is otthon akart lenni.